

УДК 911.5/9

Шаповалова О.І.

Аналіз методів оцінки естетичної привабливості ландшафтів

Постановка проблеми. У свідомості кожної людини існують уможлядні картини ландшафтів, привабливі з тієї чи іншої точки зору. Деякі ландшафти цінуються як символи ностальгії за минулими, інші презентують конкретний геокультурний регіон, є національною спадщиною і тим самим стають об'єктами відображення у роботах художників, поетів чи фотографів [1]. Так, в ході вивчення естетичного сприйняття ландшафту різними групами людей з'явилися нові поняття: топофілія та топофобія, суть яких полягає у тому, що різні ландшафти для кожної конкретної людини є візуальним знаком ступеню загальної задоволеності від побаченого та навпаки. Це в свою чергу призводить до того, що людина починає надавати перевагу саме таким привабливим ландшафтам. Велику топофілну силу мають ландшафти Італії, Каліфорнії, тихоокеанських островів тощо, а топофобними образами свого часу вважалися маловивчені лісові, гірські та пустельні ландшафти, куди зараз спрямовуються основні потоки відчуження мешканців індустріальних ландшафтів та мегаполісів. Навчившись контролювати природу і перетворювати її, людина спричинила поворот у принципах віднесення тих чи інших ландшафтів до естетично непривабливих. Даний процес спричинив появу значної кількості методів оцінки естетичної привабливості ландшафтів та їх захисту, що знайшло своє відображення у положеннях відповідних міжнародних документів та ініціатив.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням факторів, що впливають на формування образів та просторових уявлень людини, займалися з початку ХХ століття психологи та біхейвористи. Перші наполягали на твердженні, що поведінка та сприйняття ландшафту засновані на вроджених інстинктах, проте біхейвористи вважали процес сприйняття ландшафту результатом впливу оточуючого середовища і накопиченого людиною попереднього досвіду. Найвдалішими спробами пояснити процес сприйняття і уподобання ландшафту – концепції Піаже, Харта і Моора, аналіз яких показує, що символи в будь-якому випадку є єдиним надійним ключем до розуміння процесу сприйняття простору різними групами людей одного і того ж образу [3]. Питанням оцінки естетичної привабливості і сприйняття ландшафтів присвячені праці Ю.О.Веденіна, М.Е. Кулешової, М.Д.Гродзинського, О.В.Савицької, Ю.Ф.Книжникова, К.І.Ерінгіса, А.Р.Будрюнаса, Дж.Еплтона, Я.Богдановського [8].

Виділення не вивчених сторін дослідження. Стаття присвячена вивченню існуючих методів оцінки сприйняття ландшафтів на основі традиційних формальних джерел просторової інформації, яка розглядається як підвид інформації середовища: це сукупність будь-яких подразників, за допомогою яких людина (спостерігач) навчається дечому, що стосується структури та організації простору. Окрім того, проводиться спроба віднайти в існуючих методиках місце неформальних джерел просторової інформації таких, як: поштові марки, дорожні знаки, картини, художні твори та інші форми опису географічного простору.

Виклад основного матеріалу. Дослідники ландшафтів схиляються до

думки, що формування образів ландшафтів здійснюється в основному виходячи з існуючих в людей наборів уявлень та вірувань, а також характеру вироблених ними інтерпретацій сутності людини, природи та особливостей взаємодій між ними. Найоригінальнішим з представлених у географічній літературі подібних підходів є той, котрий використав Еплтон у своїй книзі „Досвід пізнання ландшафту” [6]. Він не прагнув вивчати різні сторони існуючих образів ландшафту чи досліджувати їх взаємозв'язки з існуючими у людей уявленнями та характером їх поведінки. В ході своїх досліджень автор звертається до наукових надбань свого попередника Дьюї.

Дьюї вважав, що єдине лише зорове сприйняття людини не породжує краси. Воно є результатом „досвіду свідомості”, тобто досягнення зв'язку між людиною і навколишньою їй дійсністю. Відповідно до Дьюї, увесь живопис є результатом такого, заснованого на біологічних механізмах взаємозв'язку людини та природи.

Так, синтезувавши біологічний підхід Дьюї з асоціативним підходом мислителів XVIII ст., Еплтон створив „теорію умов мешкання”. За її допомогою він знаходить пояснення широкому спектру найрізноманітніших ситуацій взаємодії людини та ландшафту, починаючи від особливостей його особистого сприйняття до зображення у живописі, поезії та прозі. Проте сьогодні теорія Еплтона зазнала критики з боку антропологів, що ставить під сумнів її застосування у справі естетичної оцінки ландшафтів.

Очевидним є той факт, що символи роблять ландшафти схожими на твори мистецтва, оскільки вважаються продуктами людського розуму, здатного передавати ідеї та образи [7]. Зрозуміло, що для досягнення сенсу подібних символів необхідно розглядати особливості культури, з якої ці символи походять чи з якої походить сама людина. Окрім того, практика дослідження живопису вказує на три рівні функціонування символічних значень: матеріальних форм, видів людської діяльності, усвідомлення чи символізації. В результаті процес вивчення образів земної поверхні доречніше розбити на три рівні, де на першому – встановлення фізичних характеристик різноманітних ландшафтів, на другому – з'ясування всіх аспектів функціонування ландшафту, на третьому – вивчення ландшафту, коли його значення співставляється з „цілісною концепцією людини і її зв'язків з природою в даних конкретних обставинах місце розташування. Задля того, щоб перейнятися естетикою ландшафту, необхідно зрозуміти його основні цінності та переваги, якими наділяли його мешканці. Саме вони сформували і наділили відповідними образами, які сформовані їх особистими внутрішніми установками, намірами, переконаннями і власними уявленнями про себе, зовнішній світ. Корені естетичної оцінки ландшафту та топофілії зосереджені в рамках тієї культури, з якої вони проявляються, і в той спосіб, яким в цій культурі структуруються уявлення про людину і про родину.

У Великобританії діє закон „Про планування та розвиток місцевих центрів і селищ” від 1947 року та закон „Про національні парки та використання сільської місцевості” від 1942 р., відповідно до положень яких оцінка естетичних ресурсів ландшафтів з метою їх подальшого збереження та нарощування є обов'язковою до виконання місцевими органами влади [3]. Так, наприклад, більшість сільськогосподарських земель Англії та Уельсу мають статус земель таких, що знаходяться під охороною. В такий спосіб на законодавчому рівні поширюється уявлення про те, що краса належить усім, тобто ландшафти сільської Англії є

частиною загального надбання усіх британців, навіть якщо і знаходяться у приватній власності. Та ж сама система цінностей зумовлює і політику США стосовно неосвоєних територій. Як правило, ландшафти таких територій є в прямому сенсі природними і вважаються охоронцями унікальних духовних та моральних цінностей, наявність яких є дуже важливою складовою здорового існування суспільства.

Стосовно оцінки ландшафтів, то тут постає значна кількість проблем, пов'язана з методологією оцінювання. Доцільніше описати ситуацію, що склалася в цьому напрямку дослідження ландшафту, як теоретичного вакууму, який полягає у недостатній теоретичній необґрунтованості усіх існуючих на цей час методик оцінки ландшафту. Основною проблемою є невизначеність у істинності „об'єктивних” методів чи „масової оцінки”, оскільки естетична оцінка та надання естетичних переваг дуже часто не співпадають. Вагомим є висновок Крайна про те, що висока оцінка якості того чи іншого ландшафту не є гарантом високого рівня його привабливості, а питання про те, що саме утворює ландшафт і що робить його привабливим і досі залишається не до кінця зрозумілим. На думку дослідника Пенінг–Роусела оцінки будуть точнішими в тому випадку, якщо будуть враховувати особливості сприйняття даних місць їх звичайними відвідувачами [4].

Вадами „об'єктивного” методу оцінки ландшафтів є те, що автори подібних методик намагаються знайти засоби об'єктивної оцінки ландшафтів, незалежні від уподобань та настроїв їх „споживачів”. Хоча, аналіз інтегральної оцінки ландшафтів свідчить про те, що це поняття має більший сенс, ніж об'єднання різних компонентів ландшафтів, проте більшість методик оцінки побудована саме за інтегральним принципом. Дослідники, які використовують даний підхід, зазвичай є висококваліфікованими спеціалістами в різних напрямках досліджень земної поверхні і віддають перевагу саме тим компонентам ландшафту, до котрих вони схильні. В результаті такого надання переваги конкретному компоненту ландшафту оцінка останнього є досить обмеженою і некоректною. Самі ці дослідження вказують на особисті уподобання авторів, тобто на суб'єктивізм „об'єктивних” методів.

Недоліком підходу „методом уподобань” є те, що спочатку дається оцінка різноманітних місць за допомогою „об'єктивних методів”, а потім спостерігається як люди реагують на безпосередній ландшафт і на його фото зображення (опосередковане ознайомлення з ландшафтом).

Метод демонстрування фотозображень, який свого часу використав у власній методиці Зонненфельд при оцінці ландшафтів Арктичної Аляски, породжує проблеми такого характеру: при сприйнятті зображення не задіяні очі і не використовуються інші органи чуттів, вибір видів на фото зображеннях залежить не від спостерігача, а від майстерності та мотивації самого фотографа, має також значення послідовність подання зображень [9]. Цікавим залишається те, що спостерігається скорочення глибини відмінностей у ландшафтних уподобаннях в людей, народжених на даній території і прийшлих у зв'язку із збільшенням об'єму знань та вражень від інших територій. В практичному значенні цей факт може бути використаний під час аналізу проблем туризму чи інших видів діяльності, коли дослідник має справу з респондентами, які не є місцевими жителями і при цьому сильно відрізняються між собою в рівні знання різних регіонів.

Висновки. Дослідження ландшафтних уподобань за допомогою того чи іншого методу стикається з багатьма труднощами і жорстко детермінується якістю методики, яка залишається відносно невисокою.

Під час оцінки тих чи інших ландшафтів необхідно звернутися і диких територій, які є в багатьох країнах визнаними об'єктами національної спадщини. Безумовно усвідомлення того, що дикі території являють собою значну цінність, і того що вони знаходяться під жорстким тиском з боку економіки, робить досить необхідним, щоб спеціалісти з розвитку знайшли точний критерій для визначення цих територій з метою їх охорони.

Таким чином, антропогенний тиск, під який підпадають дикі території, означає, що не залишається іншого виходу, крім втручання в їх функціонування разом із спробою хоч якось впорядкувати запити життєздатних методів достовірної оцінки ландшафтів. Крім того в будь-якому випадку під час проведення досліджень ландшафтних уподобань залишається ще чимало теоретичних та методичних проблем. Так, зображення, картини та інші образотворчі поверхні, письмові згадки становлять важливу інформаційну систему для більш глибокого дослідження такого багатогранного феномену, як ландшафт.

1. Борейко В.Е. Художники дикой природы. . – К.: Киевский эколого-культурный центр, 2005. – 286 с.
2. Борейко В.Е. Введение в природоохранную эстетику. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 1999. – 128 с.
3. Гибсон Дж. Экологический подход к зрительному восприятию. М.: Прогресс, 1992. – 464 с.
4. Голд Дж. Основы поведенческой географии. М.: Прогресс, 1990. – 304 с.
5. Кулешова М.Е. Культурные ландшафты: общие представления, понятия, подходы к оценке // Экологические проблемы сохранения культурного и природного наследия. – М., 2000. – с.37-52.
6. Appleton J. The Symbolism of Haritat: An Interpretation of Landscape in the Arts. – Univ. of Washington Press, 1990. – 113 p.
7. Arsztycki M. Kika refekcji na marginesie dotychczasowych prac i dyskusji nad projektami nowej polskiej ustawy o ochrony dybr kultury // Ochrona zabytkow.2003 №1. - S. 105-114.
8. Bogdanowski J .Kulturowy krajobraz zabytkowej i problemy jego ochrony / Ochrona zabytkow.1998 №1.S.4-1.9.Conservati es aeterna creation.Toruc.1999.S.105-114.